

A TEMETÉSI RÍTUSOK SZEREPE A HALÁL UTÁNI ÉLET FELFOGÁSÁBAN A HINDUIZMUSBAN

Aranka CSONTHÓ¹

ABSTRACT

THE ROLE OF FUNERAL RITUALS IN THE CONCEPT OF LIFE AFTER DEATH IN HINDUISM

Different religions have different views on death and the events that accompany it. Each stage has an important role: preparing for death, facing it, saying goodbye and burial, mourning and processing - these are all present in various religions, because behind all of this is a person, whether a practicing religious person or not. In many cases, the role of religions is significant for those who are members of that religion, but different things are emphasized and characteristic when we examine them more closely. The rites characteristic of Hinduism affect all areas of life, including events related to death. Funeral customs are different depending on the area and caste, which we do not aim to fully present, but to point out or understand in relation to one characteristic custom, what is the purpose and mission of the multitude of rituals for those belonging to Hinduism. First, we briefly outline Hinduism's teaching on life after death. After that, we will present the customs that are typical for each funeral, and then we will try to find connections between the rites and the perception of life after death.

KEYWORDS

Death, Hinduism, funeral, rites, life after life, religion

Bevezetés

Különböző vallások különféleképpen tekintenek a halálra és az azzal járó történésekre. Minden mozzanatnak fontos szerepe van: a halálra való készülődés, a vele való szembesülés, a búcsúzás és temetés, a gyász és a feldolgozás – ezek mind jelen vannak a különféle vallásokban, mert mindezek mögött az ember áll, legyen az gyakorlott vallásos vagy nem. A vallások szerepe sok esetben jelentős azok számára, akik azon vallás tagjai, de más-más dolog hangsúlyos és jellemző, ha közelebbről vizsgáljuk azokat. A mi esetünkben ebben a tanulmányban a hinduizmusra koncentrálunk. A munka alapját és kiindulóját azok a tanulmányok képezik, amelyek mélyrehatóan próbálják vizsgálni a halált és haldoklást a jelenlegi vallások tradícióiban, különösképpen a hinduizmusban. Ebben segítségemre lesz Lubomír Ondračka munkája (Ondračka, 2017) és azok az aktuális tanulmányok, illetve hagyományok, amik ezt a

¹ ThDr. Csonthó Aranka, csonthoaranka@gmail.com

témát boncolgatják. Így próbálom meg felvázolni a témát, illetve kérdéseket és összefüggéseket megfogalmazni.

Elsősorban azon hinduizmusra jellemző rítusokat, szokásokat szeretném bemutatni, ismertetni, amelyek arra irányulnak, hogy valamilyen módon befolyást gyakoroljanak a halál utáni életre, a lélekvándorlásra, a halál birodalmába jutásra, az új élet jobb pozíciójára. Érintem a különbségeket a temetés, temetési előkészületek és égetés szempontjából a „jó halált”² halt és a tisztátalanok rituáléi között. Látjuk majd, hogy a halállal szembenézve sok igyekezet van, ami által a hinduizmushoz tartozó ember befolyásolni szeretné a hozzátartozója halál utáni életét.

A hinduizmusra jellemző rítusok az élet minden területét érintik, így a halállal kapcsolatos eseményeket, történeteket is. A temetési szokások különbözőek területektől és kasztoktól függően, amelyeket nem célunk teljes mértékben bemutatni, de egy-egy jellegzetes szokás kapcsán rámutatni vagy megérteni, mi is a céljuk, küldetésük a rituálék sokaságának a hinduizmushoz tartozók számára. Először röviden felvázoljuk a hinduizmus halál utáni életről szóló tanítását. Ezt követően bemutatjuk azon szokásokat, amik jellemzőek egy-egy temetés esetében, majd megpróbálunk összefüggéseket keresni a rítusok és a halál utáni élet felfogása között.

Halál és halál utáni élet

A legegyszerűbben úgy lehetne összefoglalni a hinduizmus lélekről szóló tanítását, hogy az a születéskor egyesül a testtel, a halál által pedig leválik a testről (elválí a testtől). Amikor elhagyja a testet, átvándorol egy másik testbe a korábbi érdemei alapján, így ez lehet emberi, állati, de növényi forma is – ezt nevezzük lélekvándorlásnak (szamszára). A hinduista arra kell, hogy törekedjen életében, de még a haldokolásában és a halál pillanatában is, hogy ezek a korábbi érdemek jó irányba befolyásolják a következő megszületését, sőt ennek a lélekvándorlásnak a megszakadása jelenti a végleges kiszabadulást (moksa), amikor a lélek egyesül a világlélekkel (Brahmannal), amire minden hinduista törekszik. A különböző temetkezési rítusok által a hozzátartozók is tehetnek valamit azért, hogy a lélek újbóli megszületésének formáját jó irányba befolyásolják.

Mindezt megelőzi a halálra való készülődés, az előkészületek, amiket most nem tárgyalunk részletesen, csak érintjük, mert ezek már a temetési előkészületek is egyben. Az un. jó halál érdekében a hinduista igyekszik megtenni mindent, hogy az ideje, a helye és a módja is a halálának megfelelő legyen.

A halál pillanata vagy bekövetkezte nem váratlan, hanem inkább azt tartják, hogy ezt a pillanatot a haldokló mintha maga választaná és így tudatos és önkéntes az elmenetele. Ez azért is pozitív, mert így a hozzátartozók valamennyire elkészíthetik a körülményeket, hogy az utolsó lélegzetvétel úgy történjék, ahogy kell. Így figyelnek oda arra, ne zárt épületben, hanem inkább az udvaron, a földön fekdjön a haldokló, mivel a kozmografikus felfogás szerint a levegőben élnek a démonok, az égben az istenek, a földön pedig az emberek és az álla-

² A hinduizmusban több szempontot kell figyelembe venni: az időt, helyet és a halál módját, hogy a jó halálról lehessen beszélni. Mindez bonyolult módon meg van határozva és ennek eleget téve lehet kijelenteni valaki haláláról, hogy az megfelelő – jó.

tok (Ondračka, 2017). Ha ágyon fekve hal meg, tehát a föld felett a levegőben, félő, hogy elragadják a démonok és azzá válik a halott lelke. A fekvés pozíciója is lényeges: a lábak dél felé vannak orientálódva, a régi felfogás szerint az az irány, ahol az elődök birodalma található az uralkodójával, a halál istennel, Jamával együtt. Így a haldokló lábai már az ebbe a birodalomba való belépést veszik célba. A bengáli térségben még olyan szokások is fellelhetők egyes irodalom szerint, hogy az alsó teste a halottnak a halál pillanatában bele van merítve a folyópartján a folyóba (Ghosh, 1989).

A halott mellé a földre egy égő lámpást tesznek amíg a testet el nem viszik a házból vagy udvarból. Ez arra szolgál, hogy megakadályozza a rossz szellemeket és démonokat, hogy ne lépjenek be a halott testébe. Ez ellen való védelemként szolgál az is, hogy a haldokló fülébe különféle mantrákat és istenek neveit súgják. Ezeknek pontos formája kaszttól és vallási tradícióktól függően eltérő.

A temetkezés fázisai

Az alábbiakban egy-egy folyamat leírását foglalom össze a következő pontokban: mi történik a halál beálltától a ház elhagyásáig, utána a temetési menet leírása következik a hamvasztás, vízparti halottégetés helyére, végül megfigyelhetjük mi történik a hamvasztáskor. Az elsődleges a rokonok és ismerősök kiértesítése, mivel a temetés a lehető leghamarabb kell, hogy megtörténjen, pár órán belül, az indiai klímaviszonyokat ismerve ez érthető is. Abban az esetben, ha a fősíratóra várni kell (aki a legtöbb esetben a fiúgyermek), ezt ki lehet tolni néhány napra is. A fősírató lehet más is, ha nincs fiúgyermek, de elég komplikált folyamat felállítani egy sorrendet, aki helyettesítheti a fiúgyermeket, és különböző rituálék köthetők ehhez is, közösségektől függően, erre utal Kane, (1991), hogy hogy meglehetősen bonyolult felállítani a sorrendet. Szélsőséges esetben saját maga is elvégezheti a rituálékat még életében, Kane, (1991) sokan vannak, akik maguk végzik el, holott vannak fiú leszármazottjai.

Mi a fősírató feladata: a test elrendezése, ami magába foglalja a Borotválást, mosdatást, felöltöztetést – lepelbe tekerés, ami általában fehér színű, de változó a közösségektől függően. Eltérő elrendezés van férfi és nő esetében, főleg, ami a színeket illeti. A testüregeket is elzárják különböző növényekkel vagy érmékkel. Leginkább a száj van elzárva miután pár csepp gangeszi vizet öntöttek bele. A homlokát bekenik piros színnel vagy hamuval és ráhelyezik a testet a ravatalra, ami egy hordozható halotti fekhely bambusznádból készítve, amelyen a halottat vitték. Ekkor történik az első áldozatok hozatala, amikor kis áldozati golyókat, un. pindákat – rizsgombócokat áldoznak. Rituálék szempontjából ez a leglényegesebb. Az áldozatbemutatás „A legáltalánosabb gyakorlat, amelyet a hindu az otthonában, a természetben, egy kis szentélynél vagy templomban mindennap bemutat, a púdzsá, amely bensőséges kapcsolatot teremt az istenivel. Ebben a tiszteleti formában az istenséget mint öt érzékszervvel rendelkezőt tisztelik meg: az áldozat állhat füstölő meggyújtásából, virág vagy étel adományozásából, mantrából és zenéből.” (Gáthy, 2018), ez kíséri az egész temetési eljárást, megszabott pontokban következik egy-egy golyó feláldozása. Ebben a fázisban 2 darabot: a föld szellemének és a küszöb szellemének adnak. Az előkészület után, miután a halottat megtisztelik azzal, hogy többször körbejárják, illetve kókuszdiót áldoznak a lábánál (ezt később a halottal együtt elégetik) indul a temetési menet a halottégetés helyére.

Érdekes jelenség a siratás. A nőknél megengedett, miután elvonul a halotti menet. Egyes hagyományok szerint a nők hajának fontos szerepe van abban, ha tisztátalanná váltak. Rituálisan tisztátalanok a családban történő elhalálozás miatt, ezért a nők haja szét van engedve (Ondračka, 2017.) A férfiak számára nincs megengedve a siratás, vagy csak bizonyos esetekben az égetés után, kasztól függően. A menetnek csak férfiak lehetnek tagjai. De ez is lehet eltérő helyenként, van, ahol a legalacsonyabb kaszt tagjai, az érintetlenek viszik.

A menet nagysága a halott társadalmi pozíciójától is függ, eltérő a szegény földművelő és a gazdag bráhmáni halotti menete. A ravatalt a vállukon viszik gyalog és mezítláb, viszont előfordul a városokban, hogy autókkal jutnak el az égetés helyére. Az utat közben rituális megtisztítja az áldozat bemutató, gangeszi vizet illetve virágokat szór le, de a halottra magára is kerül virág, rizs, magvak, aprópénzermék.

A „jó halál” esetében nem tűnik a menet szomorúnak. Tehetősebb családok esetében zenészek vezetnek és kísérik is a menetet. A résztvevők isten neveit vagy mantrákat szólnak.

Az égetés helye legtöbbször a település szélén, a déli részen van. Nagy városokban több is van a városon belül. Mindenképp a folyó mellett.

Égetés

A technikai előkészület a máglya elkészítése és faanyag megvásárlása, amit az égető hely működtetője szerez be úgy, mint magát az égetést is ő végzi. Itt sok esetben alkudozás következik, kimondottan anyagi terhet jelent megvásárolni a kellő mennyiségű fát, nem beszélve a környezetszennyezésről. Mivel az égetés és a halottal való manipuláció tisztátalanná tesz, általában az „érintetlenek” végzik, akik ebből az üzletről jelentősen képesek meggazdagodni, ahogy erre utal Ondračka (2017) a 31.o. Maga a folyamat a következő: rétegesen elhelyezik a máglyára a fát, a helyet előtte megtisztították rituálisan, és ráhelyezik a halottat, akit előzőleg térdig belemerítettek a vízbe. A holttest elhelyezésének is megvan a pozíciója, általában dél felé irányul a lába. Közben rituálisan a fő sirató is elkészül: borotválkozik, nyíratkozik, megfürdik, felöltözik. Az otthonról hozott tűzzel körbe megy többször a máglya körül. Változó ez a szokás is, nem az előírások szerint történik minden esetben. Egyik videó megosztón található jelenet szerint nem mindig képes a szertartást végző fiúgyermek erre, voltak esetek, amikor túl hamar kapott lángra a máglya. Vannak tehát technikai adottságok is, amikkel rendelkeznie kell szertartás végzőnek, hogy minden előírás szerint történjen. A férfi halottat a fejénél, a női halottat a lábánál gyújtja meg. A tűzbe illatosító növényeket dobna és várakozás következik.

A legfontosabb rituálé a koponya összetörése körülbelül az égetés felénél. Ennek van a legfontosabb szerepe a rituálék szempontjából. A halott koponyáját egy hosszú bottal kell összetörni, hogy a lélek elhagyhassa a testet, de mindezt úgy, hogy az agy ne robbanjon ki a hő hatására. Ennek a momentumnak azért fontos a helye, mert valójában ezzel fejeződik be halálozás, mivel a lélek kikerül ebből a földi testből. Ezek után már csak az égés befejezésére várnak a hozzátartozók. Ez több órát tart. Az elégetés után el kell oltani a tüzet, ezzel befejeződik a „temetés” – elégetés és elhagyhatják a helyszínt a jelenlévők. A csontok összeszedése következik, amire több nap után kerül sor, de sok esetben gyakorlati szempontból ez rögtön

megtörténik, az égetés helyszínének a frekventált voltától függően. A fősrató szedi fel és mossza meg a csontokat, elhelyezi egy agyagedénybe a hamvakkal együtt. Ezt vagy elássák, vagy egy idő után, de akár rögtön is a szent folyóba, a Gangeszbe engedik bele.

Az égetés résztvevői a szertartás után rituális mosakodást végeznek, a fősrató elvégzi az első víz áldozatot.

Temetés utáni szertartások

Ezeknek a szertartásoknak vannak igazán célzott befolyásuk arra, mi lesz a halott lélekével. A cél az, hogy a lélek (szellem) - *préta* elérjen a mennybe elődjeihez. Ehhez kell „rásegíteni” rituálisan a hozzátartozóknak. Két feladatot kell végrehajtani: elkészíteni egy átmeneti „testet” a léleknek, amiben ezt az utat abszolválja, illetve ez alatt az idő alatt táplálni kell ezt a „testet” étellel és vízzel. Mindennek az áll a háttérében, hogy a „préta” meglehetősen bosszús és éhes, kis szája van, és ezért állandóan táplálni kell, ellenkező esetben kellemetlenségeket fog okozni. Az első tíz nap a „testet” készítik és etetik is egy-egy *pinda* golyóval. Felfogadnak erre egy *bráhmant*, aki maga szimbolizálja az elhunytat. A *pinda* áldozatot 4 részre osztják, egy Jáma istennek van szánva, egy rész a „préta” számára, a maradékból van összegyúrva a „test”, fokozatosan minden nap egy-egy rész kerül hozzá. A vizet napról napra több tálba készítik oda, vagy ahol nem fokozatosan épül a „test”, hanem egyszerre, ott legalább a víz mennyiségére ügyelnek, hogy elegendő legyen a szomjúságra. Mindezt azon a helyen végzik, ahol a halál bekövetkezett.

A tizenegyedik napra elkészül a „test” és elindul útjára. Több *pindát* áldoznak ezen a napon, sok helyen le van szűkítve 1-re, de 16 db a szokás (Ondračka, 2017). Ezek után kifizek a *brahmánt*. A pap jelenléte nagyon fontos, ő végzi a szertartás és az áldozatok bemutatásának a nagy részét. Ha nem un. jó halál történt, következik a jóvátételi rituálé. A jóvátételi áldozat próbálja helyrehozni azt, hogy a halott érdemei legyenek hangsúlyosak a továbbiakban. Részletesen utal erre Ondračka (2017), a 39. oldalon hivatkozik egy szertartásra, amit Nárájana balnak hívnak. Ezt pontosan leírja J.P. Parry (1994) is.

Végül megvendégelik a brahman papokat. Ehhez hozzá tartozik, hogy el kell engedni a bikát, ami által átsegítik a *prétát* a folyó túloldalára. A tizenkettedik nap szimbolikusan a tizenkettedik hónapnak fele meg, mivel úgy tartják, hogy 1 évig vándorol a lélek mire elér ez elődök birodalmába.

Temetési szertartások különbözősége

A temetési szertartások változóak regionális szinten a kaszt besorolása miatt vagy akár családi hagyományok következtében. Így nem csak a brahmani szöveges hagyományok mérvadóak, sőt, a tradíciók és családi szokások ezeket felülírják. Ondračka (2017) ezt a 44. oldalon részletezi.

Egyik tradicionális szokás többek között az, hogy nem égetik el a testet, hanem földbe temetik. Aszkéták, jógik, szent emberek. Ők azok, akik felette állnak a kasztrendszernek is, így nem vonatkoznak rájuk a megszokott előírások (Ondračka 2017)

Vannak viszont olyan indai vallási és etnikai közösségek, ahol egyáltalán nem szokás az égetés, hanem csak a földbe temetés. Pl. a déli indiai területen él egy népcsoport: lingájatok vagy vírasaivok.

A modern gyakorlatias világ változást is hozott. Bevezették a krematóriumokat. Ezekben képtelenség olyan formában elvégezni a rituálét, ahogyan leírtuk, ezért sok helyen nem elfogadott. A faárusok szempontjából szintén nem kedvező eljárás. Akik mégis élnek vele, azok a szegények, a környezet-tudatos műveltebb emberek, és az önkormányzatok, amikor hozzátartozó nélküli halottat kell elhamvasztani.

Az alacsonyabb kasztok tagjai főleg földbe temetnek, de erről nagyon kevés a tényleges információ, ezért az az általános képzet, hogy a hinduk a halottjaikat elégetik.

Külön kategória azok temetése, akik öngyilkosságot követtek el. Ez szinte elfogadhatatlan és elítélendő. Ennek ellenére nagyon magas azoknak a száma, akik önmagukkal vetettek véget életüknek.

Az ilyen halottat nem szabad sem elégetni sem áldozatot bemutatni érte. Az öngyilkos lelke céltalanul kalandozik, végül a pokolba jut majd a karma szerint. Mégis régi tradíciók azt mutatják, hogy voltak és vannak olyan féle öngyilkossági formák, amik elfogadottak, bár elég vitatottak. Pl. a *satí*, az odaadó feleség elégetése a férje máglyáján. Erről is van sok irodalom, pl. Weinberger-Thomas (1999).

Az életből való önkéntes távozást végbe lehet vinni egy szent helyen, a szent folyóban. Az önkéntes halált az aszkéták, jógik, hősök, zarándokok szokták választani. Illetve még megtehetik a nagyon idős, gyógyíthatatlan betegek, akik betöltötték életükben küldetésüket. Elfogadhatatlan az öngyilkosság kétségbeesésből, a problémák elől való elfutásként. A mai Indiában azonban az öngyilkosságra való felbujtás, biztatás és segítése bűncselekménynek számít. A legtöbb esetben azonban nem vallási háttere van, hanem valóban személyes sokszor egzisztenciális, vagy pszichikai okok vannak az öngyilkosságok mögött. De mindez elfogadhatatlan vallási szempontból, így nagy a törekvés, hogy balesetnek álcázzák ezeket az elhalálozásokat.

Befejezés

A halál a hinduizmus egy átmeneti jelenség, amellyel vége van a fizikai testnek, de nem a léleknek. Az élet célja a moksa elérése, visszatérés az Brahmanhoz, az eredet forrásához. Az emberi lét az egyedüli létforma, amely erre tud tudatosan törekedni. Ha ez nem történik meg, reinkarnálódik – újra születik a testben, vagy átvándorol (nem emberi testbe).

A halál után kezdődik a lélek „utazása”, amikor a temetési szertartások következtében megáll a mennyben vagy a pokolban, tehát a holtak hazájában, ahol ott időzik majd új testet kap, előző tettei – a karma következtében. Ez a két aspektus van tehát, egy átmeneti időszak, ami lehet egy pillanat is, vagy lehetőség van a moksa – megszabadulás elérésére. Másrészt ott van az a nagy bizonytalanság, ami nekünk, kívülállóknak inkább egy ellentmondást jelenthet, hogy ez a pillanat mit jelent – tehát mikor és hol fog megtörténni az újjászületés. Erről vélekedik (Veenat, 2021) is. Ez a bizonytalanság okozza a haláltól való félelmet. Az emberi igyekezet, a jó cselekedetek, a rituálék, a temetési szertartások is, mind annak az

eszközei, hogy egy következő reinkarnálódásban jobb életet kapjon. Ez a hinduizmusban különösen is megmutatkozik.

Felhasznált irodalom

- [1.] Gáthy, V. (2018). *India. Történelem, politika, gazdaság*. Akadémiai Kiadó.
<https://doi.org/10.1556/9789634542469>
https://mersz.hu/dokumentum/m388itpg_108/#m388itpg_105_p2
- [2.] Ghosh, S. (1989). *Hindu Concept of Life and Death*, New Delhi
- [3.] Kane, P.V. (1991). *History of Dharmasastra. Ancient and Mediaeval Religion and Civil Law*, Poona
- [4.] Ondračka, Lubomír (2017): *Dobrá smrt*, In. *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*, ed. Ondřej Krása, Praha
- [5.] Parry, J.P. (1994): *Death in Baranas*, Cambridge
- [6.] Veenat, Arora (2021), *Death Beliefs in Hinduism: An Analysis of Hindu Sacred Texts*, Chandigarh.
- [7.] Weinberger-Thomas, C. (1999), *Ashes of Immortality. Widow-Burning in India*, Chicago.